

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ У СТРУКТУРНОМУ ВИМІРІ

Багінський А. В.,

старший викладач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття розглядає соціетальні, державні та стратегічні аспекти у структурному вимірі соціально-політичного конфлікту. Розглядаються ключові характеристики подолання соціальних суперечностей конфлікту, стратегії протидії недержавним озброєним суб'єктам, міжнародні фактори врегулювання конфлікту.

Статья рассматривает социетальные, государственные и стратегические аспекты в структурном измерении социально-политического конфликта. Рассматриваются ключевые характеристики преодоления социальных противоречий конфликта, стратегии противодействия негосударственным вооруженным субъектам, международные факторы урегулирования конфликта.

The article considers societal, state and strategic aspects in the structural dimension of the socio-political conflict. The key characteristics of overcoming social conflict of conflict, the strategy of counteraction to non-state armed subjects, international factors of conflict resolution are considered.

Ключові слова: конфлікт, соціально-політичний конфлікт, стратегія, держава, озброєні недержавні суб'єкти, інклюзивність.

Постановка проблеми. Структура сучасних соціально-політичних конфліктів має багатоплановий та багатоаспектний вимір. З даними вимірами стикається Українська держава, яка внаслідок російської агресії опинилася у масштабному соціально-політичному конфлікті і має розробляти та втілювати способи його подолання.

Аналіз останніх публікацій. Вказана тематика всебічно розроблена в класичних працях Р. Дарендорфа, Й. Галтунга, Н. Крісті, присвячених вивченню соціально-структурних детермінант конфлікту. Сучасні наукові розвідки стосуються аналізу державної політики у врегулюванні конфлікту (К. Краузе, О. Ютерстонке), проектування стратегічного складника конфліктівирішення (С. Пурі, Дж. Бейліз, Дж. Вірц, К. Грей), вивчення потенціалу миротворчої діяльності для запобігання, врегулювання та подолання соціально-політичних конфліктів (О. Річмонд, Т. Паффенгольц, П. Колліер та А. Хоефлер).

Метою статті є виявлення структурного виміру сучасних соціально-політичних конфліктів у соціетальному, державному та стратегічному аспектах.

Виклад основного матеріалу. Конфлікт у загальному значенні – це протистояння двох або декількох суб'єктів з приводу суперечностей.

На думку Мура, суперечності конфлікту стосуються:

- окремих сфер: юстиції, безпеки, економіки, довкілля;
- даних: дефіциту інформації, різних інтерпретацій, оцінок;
- ресурсів і структур: контроль над ресурсами, енергією та часом;
- відносин: неналежної комунікації, негативних емоцій, деструктивної поведінки;
- цінностей: різних суджень щодо того, що можна вважати правильним, а що ні [1, с. 64].

У класичній праці Р. Дарендорфа наголошується, що саме вихідний стан соціальної структури формує перший етап прояву конфлікту. «На основі істотних в кожному випадку структурних ознак в даній соціальній єдності можна виділити два агрегати соціальних позицій, «обидві сторони» фронту конфлікту. Ці агрегати представників соціальних позицій не є поки в точному сенсі соціальною групою,

вони є квазі-групою, тобто однією тільки виявленою безліччю представників позицій, що передбачає їх схожість і не потребує усвідомлення ними. Але такі «передбачувані» спільності фактично мають виняткове значення. Стосовно деструктивних конфліктів ми повинні сказати, що приналежність до агрегату в формі квазі-групи завжди передбачає очікування захисту певних інтересів» [2, с. 143].

Структурний рівень насильства всебічно розглядав Й. Галтунг. Якщо пряме насильство передбачає актора, який його здійснює у фізичному та психологічному напрямку завдання шкоди, то структурне насильство є скоріше сукупністю умов, коли певний соціальний інститут або соціальна структура наносить шкоду людині, зменшуючи простір задоволення базових потреб [3, с. 170]. В цьому сенсі структурне насильство часто пов'язане з соціальною несправедливістю. Персональне і структурне насильство корелюються у зв'язку з рангами та ієрархіями соціальних систем. Ієрархічні соціальні структури є способами контролю за конфліктом, як це, наприклад, показує феодалне суспільство. Водночас егалітарні соціальні системи як відкривають шлях до подолання конфліктів через кращий розподіл ресурсів у суспільстві, так і зумовлюють появу нових конфліктів через послаблення ієрархічного соціального контролю [3, с. 179].

Структурні причини конфлікту досліджував також Н. Крісті. У відомій роботі «Конфлікт як власність» Н. Крісті наголошує на центральній ролі жертв конфлікту у його подоланні. На його думку, сучасні системи соціетального контролю, в тому числі контролю за злочинністю, передбачають центральну роль держави у покаранні за правопорушення. Держава визначає збитки та отримує монополію можливість говорити з правопорушником. В цій ситуації жертва є лузером, оскільки її вимоги не враховуються. Н. Крісті пропонує жертво-орієнтовані суди як альтернативу державному судочинству. І тут відбувається перехід від системи відносин «держава-порушник» до системи відносин «порушник-жертва». В цьому контексті важливо вказати на те, що передусім може зробити порушник для жертви: наприклад, пофарбувати вікно, чи полагодити машину або доглянути садок, або допомогти у задоволенні медичних потреб у місцевій лікарні. Не можна оминати і потреби порушника у соціальній медичній, освітній або релігійній сферах, зокрема, щоб запобігти подальшим порушенням [4, с. 10].

Таким чином, конфлікт має багато суб'єктний вимір, де кожен суб'єкт діє з огляду на власні соціальні інтереси. Водночас з праць класиків випливає, що для подолання конфлікту необхідні інституціональні, а не лише індивідуальні зусилля, оскільки соціальні інтереси груп можна врегулювати на соціетальному рівні.

Р. Дарендорф підкреслює, що «другий етап розвитку конфлікту полягає в безпосередній кристалізації, тобто усвідомленні латентних інтересів, організації квазі-груп у фактичні угруповання. Кожен соціальний конфлікт прагне до явного виразу зовні». Шлях до маніфестування латентних інтересів групи є досить швидким і передбачає створення організації груп інтересів. «При цьому звичайно «організація» не означає одне й те саме в разі «класового конфлікту», «конфлікту ролей» або конфлікту в сфері міжнародних відносин» [2, с. 143].

З цієї точки зору серед різновидів соціально-політичного конфлікту найбільш масовим за проявами насильства є збройний конфлікт. Збройний конфлікт передбачає «спірну несумісність, що стосується уряду та/або території, на якій застосування збройних сил обома сторонами, принаймні однією з яких є уряд держави, має своїм наслідком як мінімум 25 загиблих» [5].

У межах Міжнародного гуманітарного права визначаються два основні типи збройних конфліктів – міжнародні та неміжнародні. Розрізнення відбувається за ознакою державного кордону: конфлікт між двома або більше державами вважається міжнародним, тоді як конфлікти, які відбуваються між озброєними суб'єктами всередині однієї держави, називаються неміжнародними [6, с. 116–117].

Тому ключовим політичним інститутом, що несе відповідальність за врегулювання конфлікту, залишається держава. К. Краузе підкреслює, що «дискурс теорії державності, який виник у процесі сучасного державотворення, обертається довкола трьох взаємопов'язаних наративів держави, які охоплюють її ключові функції гарантування безпеки, добробуту та представництва» [7, с. 450]. Краузе зауважує, що перший із них – гарантування безпеки – це головний обов'язок держави перед своїми громадянами. Подібні теоретичні посилення маємо у класичних працях М. Вебера і Т. Гоббса. У першого держава визначається як організація, що має монополію на легітимне використання насильства, яку вона отримує взаємін на гарантування безпеки для своїх громадян. У теорії суспільного договору Гоббса безпека знаходиться в основі держави як політичного Левіафана, що долає анархічний стан «війни всіх проти всіх» [7, с. 450–451].

Подібна раціоналізація соціуму як феномен у теоріях модернізації Т. Парсонса і стає концептуальною рамкою для соціальних інженерів майбутнього, зокрема, в інтервенціях подолання конфлікту.

Крім того, К. Краузе, спираючись на підхід К. Поппера щодо соціальної інженерії, зазначає: «Згідно з цим підходом раціональна дія є можливою тільки тоді, коли її кінцева мета є чітко визначеною, оскільки лише за такої умови може бути складено план практичних заходів. Сучасні заходи у сфері державного будівництва в постконфліктних середовищах дотримуються такої ж самої логіки:

це те, що зумовлює переважну частину заходів більшості зовнішніх сторін, особливо коли вони вже мають готові концепції щодо розвитку демократії, формування судової та правової систем або економічних реформ. Це все, свідомо чи несвідомо, ґрунтується не лише на певній ідеї про те, що спрацює або не спрацює в окремому середовищі, а на тому, як кінцевий продукт – стабільна, колективна, ліберальна, демократична та капіталістична держава – має виглядати» [7, с. 451].

Посилення недержавних суб'єктів конфлікту – характерна риса сучасних збройних протистоянь. Озброєні недержавні суб'єкти (armed groups) – угруповання, що протистоять монополії державі на застосування сили, функціонують за межами державного контролю і мають політичні, воєнні та економічні цілі [8].

П. Коллієр та А. Хоефлер визначають два типи озброєних недержавних суб'єктів: 1) Ті, що керуються жадібністю і прагнуть задовольнити в першу чергу економічні інтереси; 2) Ті, що керуються образою, і їхні цілі мають здебільшого політичний контекст [9]. Наприклад, Револуційний Об'єднаний Фронт у Сьєрра-Леоне за типологією належить до типу «жадібний», оскільки наживається завдяки конфлікту на продажі діамантів. Натомість Каренський Національний Союз – національно-визвольне об'єднання у М'янмі, що протистоїть уряду Бірми, належить до другого типу недержавних озброєних суб'єктів, тому що ставить перед собою мету створити незалежну державу Каренів [10, с. 78].

Водночас озброєні недержавні суб'єкти використовують міжнародну політику для забезпечення своїх соціальних інтересів та позицій. К. Краузе підкреслює, що «випадки Іраку та Афганістану повною мірою ілюструють, що доки місцеві дійові суб'єкти матимуть змогу вдаватися до насильства з метою збільшення вартості агресії для зовнішнього інтервента, буде складно підтримувати довгострокові міжнародні зобов'язання. Тут наявна реальна дилема: якщо зовнішнє зобов'язання прив'язати до фіксованого часового періоду для відведення сил, то найбільш терплячою стороною буде місцевий переможець, оскільки він багатиме пересидіти спроби зовнішніх дійових суб'єктів перформатувати ландшафт сили та (не)безпеки. З іншого боку, якщо строки відведення сил не встановлювати, існує ризик створення динаміки залежності, за якої безпека слабких і вразливих соціальних дійових суб'єктів залежатиме від зовнішніх сторін: більш сильні сторони вдаватимуться до маніпуляцій і одержуватимуть вигоду від міжнародної присутності, а зовнішні сторони стануть цілями для невдоволення та насильства» [7, с. 454].

Фактор міжнародного втручання у боротьбі з озброєними групами аналізує С. Пурі: «Упродовж останніх 30 років більшість війн відбувалася всередині держав, хоча при цьому різною мірою спостерігалось і зовнішнє втручання. Часто настає момент, коли уряди таких держав доходять висновку, що досягти воєнної перемоги – дуже складно, а тому намагаються шукати певні шляхи політичного вирішення конфлікту. Навіть усвідомлюючи це, забезпечити задовільні результати – непросто. Держави можуть виявитися нездатними чітко сформулювати досяжні в довгостроковій перспективі цілі. Вони також можуть бути нездатними сформулювати й запровадити стратегію, яка поєднує примусові заходи з політичними угодами... Є кілька варіантів поєднання боротьби зі збройними угрупованнями та ведення переговорів з ними. У деяких випадках держави воювали, сідали за стіл переговорів, а потім знову відновлювали збройне протистояння. В інших випадках держави воювали та вели переговори одночасно. Окремі держави, які воювали з різними збройними угрупованнями, застосовували індивідуальний підхід, воюючи з одними та домовляючись з іншими. Кожна війна демонструє унікальний взаємозв'язок між воєнними та політичними заходами, позаяк цей взаємозв'язок завжди існує» [11, с. 7].

Для розуміння стратегії врегулювання конфлікту необхідно зрозуміти, що таке стратегія у конфліктологічних студіях загалом. Для концептуалізації стратегії застосовується підхід політичного реалізму, згідно з яким будь-які суб'єкти політики діють відповідно і винятково до особистих інтересів. Ідея політичного реалізму знаходить свій вияв у творчості Т. Гоббса, де людина розглядається як егоїстична та конфліктна за природою, проте інколи здатна на хороші прояви. Відповідно, конфлікти між державами є явищем цілком закономірним, оскільки наднаціональні органи, на думку реалістів, є малоефективними у подоланні державних суперечок.

Один з класиків реалізму Г. Моргентау запропонував шість принципів політичного реалізму:

1) Політичний реалізм передбачає, що політика, як і суспільство в цілому, керується об'єктивними законами, що вкорінені у людській природі. Для того щоб покращити суспільство, передусім необхідно розуміти закони, за якими це суспільство живе;

2) Ключовою точкою політичного реалізму є концепт інтересу, визначений у термінах влади. Цей концепт створює зв'язок між фактами міжнародної політики та їхнім розумінням;

3) Політичний реалізм не заперечує, що інтерес може залежати від часу, місця та обставин;

4) Універсальні моральні принципи не можуть бути дороговказом до реалізації інтересу (тут реалісти суворо протистоять ідеї І. Канта про «вічний мир», що базується на універсальних принципах);

5) Політичний реалізм відмовляється зводити моральні цілі націй до моральних цілей світу;

6) Відмінність політичного реалізму від інших теорій полягає у визнанні політичної сфери автономною від інших сфер суспільства [12, с. 4–15].

У такій ситуації держави у світовій політиці постійно перебувають у конкурентній і конфліктній боротьбі. І якщо їхні інтереси не співпадають з міжнародними правовими нормами, то держави з легкістю їх порушують. Дана диспозиція відображає анархічний характер світової політики та міжнародних відносин.

Стратегічні дослідження враховують політичний реалізм та орієнтований на державу підхід. Водночас критики державо-центричного і політико-реалістичного підходу зауважують, що «стратегії настільки стурбовані загрозами інтересам держав, що вони ігнорують проблеми безпеки всередині держави. Багато хто зі спостерігачів стверджує, що держава не є найбільш відповідним референтом для вивчення безпеки. Увагу слід радше зосередити на особистості, безпеці якої часто загрожує держава, замість того, щоб захищати її. Інші автори, які сприймають ерозію держави, що зростає, воліють зосереджуватися на «суспільній безпеці» чи навіть на проблемах глобальної безпеки» [13, с. 12].

З точки зору залучення різноманітних суб'єктів (окрім держави) врегулювання конфлікту у стратегії переговорів з ОНС важливу роль грає інклюзивність як широка включеність різних соціальних груп залучених до конфлікту у переговорний процес.

Т. Паффенгольц виокремлює сім форм участі додаткових сторін у переговорних процесах щодо миру:

1) Безпосередня представленість за столом переговорів. Здійснюється в процесі переговорів на найвищому рівні (Track 1) за допомогою розширення кількості делегацій та учасників, а також залучення широких верств населення у формат національних ініціатив, зокрема, національного діалогу;

2) Статус спостерігача. Спостерігачі можуть бути присутніми на більшості або на всіх переговорних сесіях, проте не можуть виступати офіційно і не мають відповідних повноважень;

3) Слухання. За допомогою них збираються думки різних груп населення, отримуються фактичні дані та формується консенсус;

4) Інклюзивні комісії, які мають офіційний статус до початку або під час переговорів;

5) Робочі групи щодо вирішення проблем на найвищому рівні. Зустрічі таких груп проводяться зазвичай неофіційно і не оголошуються громадськості. Вони об'єднують представників, близьких до лідерів конфліктуючих сторін і забезпечують простір для дискусій без необхідності підписувати договір;

6) Громадське прийняття рішень. Мирні угоди і конституції вимагають ратифікації і забезпечують демократичну легітимність процесу;

7) Масові акції. Масові протести є ще однією формою участі, за допомогою якої учасники включаються у процес завдяки вільному вираженню своєї думки [14, с. 14].

Таким чином, миробудівництво як робота з соціальними причинами конфліктів має враховувати багатоаспектну природу соціально-політичного протистояння, створювати ефективні державні стратегії для подолання наслідків насилля.

Висновки. Структурний вимір сучасного соціально-політичного конфлікту передбачає розуміння і узгодження інтересів різноманітних соціальних груп. Ресурсним потенціалом для такого узгодження володіє модерна держава, основною функцією якої залишається забезпечення безпеки громадян. Стратегія врегулювання конфлікту повинна враховувати як воєнні, так і переговорні методи боротьби з недержавними озброєними суб'єктами, а також інклюзивність як політичне представництво широких груп населення у мирних процесах та урядуванні.

Література:

1. Moore, Ch. W. *The Mediation Process – Practical Strategies for Resolving Conflict*. Jossey-Bass, 2014. 707 p.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. *Социологические исследования*. Май 1994. № 5. С. 142–147.
3. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research // *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3 (1969), pp. 167–191. URL: http://www2.kobe-u.ac.jp/~alexroni/IPD%202015%20readings/IPD%202015_7/Galtung_Violence,%20Peace,%20and%20Peace%20Research.pdf.
4. Christie, N. Conflicts as Property. *British Journal of Criminology, Delinquency and Deviant Social Behaviour*, 17:1. – Pp. 1–15.
5. Definitions, sources and methods for Uppsala Conflict Data Program Battle-Death estimates. URL: <https://ucdp.uu.se/downloads/old/brd/ucdp-brd-conf-41-2006.pdf>.
6. Бескоровайний С.Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116–126.

7. Krause, Keith, Jütersonke, Oliver. Peace, Security and Development in Post-Conflict Environments. «Security Dialogue», № 36(4), 2005 p., p. 447–462.
8. Choosing to engage: Armed groups and peace processes, 2005. URL: <https://www.c-r.org/accord/engaging-armed-groups/introduction-engaging-armed-groups-peace-processes>.
9. Collier, P., Hoeffler, A. Greed and grievances in civil war. Oxford Economic Papers. 56. 2004. P. 563–595.
10. Jo, H., Dvir, R. , and Isidori, Y. “Who Is a Rebel? Typology and Rebel Groups in the Contemporary *Middle East*” *Middle East – Topics & Arguments*, Vol. 6, May 2016, pp. 76–86. URL: <https://meta-journal.net/article/view/4571/4994>.
11. Puri, Samir. The strategic art of confronting armed groups // Adelphi Series, 2015. 55:459, pp. 7–14.
12. Strategy in the Contemporary World / edited by John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray. OUP Oxford, 2013. 454 p.
13. Morgenthau, Hans J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Fifth Edition, Revised, (New York: Alfred A. Knopf, 1978).
14. Паффенхольц Т., Хирблингер А., Ландау Д., Фритш Ф., Дейкстра К. Инклюзивность как путь к предотвращению насилия: от создания политического импульса до поддержания устойчивого мира. Женева : Inclusive Peace and Transition Initiative (The Graduate Institute of International and Development Studies). 2017. 34 с.